

Białystok, 4 maja 2023r.

Recenzent:

Dr hab. Elżbieta Jaszcyszyn, prof. UwB
Uniwersytet w Białymstoku
15-328 Białystok, Ul. Świerkowa 20A

Wydział Nauk o Edukacji
15-328 Białystok, Ul. Świerkowa 20

Recenzja rozprawy doktorskiej

Pani mgr Moniki Koczańskiej nt.

„Adaptacja dzieci do przedszkola a trudności wychowawcze w przedszkolu i szkole”

Ocena struktury i formalnej strony pracy

Recenzowana rozprawa doktorska przygotowywana została pod opieką naukową prof. dr hab. Edyty Gruszczyk-Kolczyńskiej (promotor pracy).

Jest napisana w języku polskim. Spis treści (s. 3-5) obrazuje, w jaki sposób autorka skonstruowała treści teoretyczne (rozdział 1-3, s. 11-59), sformułowała program badań własnych (założenia metodologiczne (rozdział 4-5, s. 60-101), przeprowadziła, opisała i zobrazowała analizy uzyskanych w badaniach danych (rozdział 6-8, s. 102-158) oraz opisała wyniki badań i sformułowała do nich wnioski końcowe (rozdział 9, s.159-161). Treść pracy poprzedza wstęp (s. 6-10) a kończy bibliografia (s. 162-170) oraz aneksy (nr 1-83, s. 171-180). Objętość dysertacji to 180 stron. Oceniając proporcje poszczególnych rozdziałów mogę stwierdzić, że autorka poświęciła wybranym przez siebie zagadnieniom odpowiednią ilość miejsca.

Bibliografia zawiera 117 pozycji, w tym 106 książek i artykułów naukowych, 5 dokumentów - rozporządzeń w wersji papierowej oraz 6 publikacji tworzących zasoby netograficzne. Dobór literatury wskazuje na orientację mgr Moniki Koczańskiej w obranej tematyce.

Pani mgr Monika Koczańska w dysertacji zamieściła dokument „Oświadczenie” (s.2) dotyczące kwestii przygotowania pracy doktorskiej przy wykorzystaniu wskazanej w tej rozprawie literatury przedmiotu i materiałów źródłowych, braku naruszenia w recenzowanej pracy praw autorskich, dóbr chronionych prawem cywilnym oraz braku informacji i danych uzyskanych w sposób niedozwolony prawem. Doktorantka zadeklarowała, że nie dysertacja była dotychczas przedmiotem żadnej procedury związanej z uzyskaniem dyplomu w lub tytułów zawodowych uczelni wyższej. W oświadczeniu zaznaczyła, że niniejsza wersja rozprawy doktorskiej jest identyczna z załączoną wersją elektroniczną. Wyraziła zgodę na udostępnienie egzemplarza własnej rozprawy doktorskiej w czytelni biblioteki głównej Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie.

Uwagi ogólne

Pani mgr Monika Koczańska w swojej dysertacji zajęła się problematyką adaptacji dzieci do przedszkola i szkoły oraz związanymi z nią trudnościami wychowawczymi występującymi w przedszkolu jak i w szkole podstawowej. W mojej opinii jest to problematyka warta badań i analiz w wielu kontekstach przebiegu procesu edukacji przedszkolnej jak i wczesnoszkolnej.

Autorka recenzowanej pracy doktorskiej poddając analizom proces adaptacji przyjęła strategię badań podłużnych, co pozwoliło jej na prowadzenie obserwacji tych samych dzieci na przestrzeni kilku lat. W postępowaniu badawczym opisanym bardzo szczegółowo w rozdziale 4 („Program badań własnych”, s. 60-96) umieściła informacje o każdym z czterech etapów badań, które pozwoliły jej na zrealizowanie założonych celów. Pani magister Monika Koczańska przyjęła indukcyjny tok badań.

W celu uporządkowania moich dalszych analiz recenzenckich przywołuję plan badań doktorantki.

Etap pierwszy (przedszkole) - to poznanie przebiegu adaptacji dzieci, które w roku 2012 rozpoczęły edukację przedszkolną. Wyodrębniono dzieci, które miały trudności w adaptacji do instytucji jak i te, które adaptowały się w sposób określony jako „przeciętny”.

W etapie drugim (przedszkole) obie grupy dzieci poddano obserwacji w kolejnych latach ich uczęszczania do przedszkola w sytuacji wykonywania czynności samoobsługowych oraz udziału w zabawie i zajęciach dydaktycznych.

W etapie trzecim (klasa I szkoły podstawowej, pierwsze trzy miesiące uczęszczania do szkoły) poddano obserwacji te dzieci, które w przedszkolu miały kłopoty adaptacyjne i gorzej funkcjonowały w roli przedszkolaka przez wszystkie lata uczęszczania do przedszkola oraz te, których takich trudności nie przejawiały (s. 68). Wzięto pod uwagę pojęcie roli ucznia, przebieg kontaktów z rówieśnikami i funkcjonowanie podczas uczestnictwa w zajęciach edukacyjnych.

Na koniec doktorantka zaplanowała porządkowanie wyników, analizy danych, ustalanie prawidłowości oraz interpretowanie uzyskanego w trakcie badań podłużnych materiału (s. 71). Wyprowadziła wnioski dla teorii i praktyki wychowania przedszkolnego w relacji pomiędzy przebiegiem adaptacji do przedszkola a ich dalszymi losami w przedszkolu i trzema miesiącami pobytu w klasie pierwszej szkoły podstawowej. Analizy zostały powiązane z informacjami uzyskanymi w ramach własnej aktywności badawczej doktorantki, od nauczycielek przedszkoli i szkół oraz od rodziców badanych dzieci.

Pani magister Monika Koczańska poczyniła założenie, że opracuje sylwetki i sposób funkcjonowania czworga wytypowanych dzieci i będzie to studium przypadku (dziewczynka i chłopiec dobrze funkcjonujący w obu instytucjach (Aleksandra, Krzysztof, s. 152-154) oraz dziewczynka i chłopiec z trudnościami w adaptacji do przedszkola i szkoły (Wiktor, Janek, s. 154-156).

Jak założyła doktorantka, procedura wytypowania dzieci polegała na tym, że na podstawie obserwacji dzieci w przedszkolu podczas dni adaptacyjnych, ich sposobu funkcjonowania w trakcie

czterech lat pobytu w przedszkolu oraz informacji od nauczycieli na temat funkcjonowania tych dzieci w pierwszych miesiącach edukacji szkolnej opracowała sylwetki czworga (s. 71).

Pani magister Monika Koczańska odwołała się w dysertacji doktorskiej do przeprowadzonych przez siebie analiz stanu dotychczasowych badań nad procesem adaptacji do instytucji jaką jest przedszkole. Prześledziła zarówno dotychczasowe badania w tym zakresie (s. 12-14), jak i przywołała rozważania terminologiczne związane z pojęciem „adaptacja” (s. 14-20) oraz odniosła się do wybranych wyników badań prowadzonych na świecie (s. 20-26). Moim zdaniem trafną decyzją było przywołanie w recenzowanej pracy wyników polskich badań dotyczących przebiegu procesu adaptacji do przedszkola w Polsce po drugiej wojnie światowej (s.26-38).

Podstawami teoretycznymi własnych analiz Pani magister Monika Koczańska uczyniła opisywany w psychologii rozwojowej problem zaburzeń rozwojowych u dzieci (przywołała Elizabeth Hurlock, Marię Żebrowską, Zofię Babską, Marię Przetacznik, Martę Bogdanowicz, Hannę Nartowską i Marię Piszczek). Powołała się też na rozważania z zakresu pedagogiki przedszkolnej autorstwa Marii Bolechowskiej, Jadwigi Lubowieckiej czy Grażyny Sochaczewskiej. Wybór tych analiz pozwolił w mojej ocenie Pani magister stworzyć taką strukturę pracy (por. spis treści), która z perspektywy jej badań umożliwiła w sposób uporządkowany poprowadzenie rozważań terminologicznych, skonstruowanie autorskich narzędzi badawczych (np. *Przewodnik do oceny funkcjonowania badanych dzieci w zabawie*, *Przewodnik do oceny funkcjonowania badanych dzieci w zajęciach edukacyjnych w kolejnych czterech latach pobytu w przedszkolu*, *Przewodnik do oceny czynności samoobsługowych w kolejnych czterech latach pobytu w przedszkolu*) oraz przeprowadzenie analiz jakościowych (autorka wskazuje na taką metodologię na s. 95 pracy) w oparciu o uzyskane dane i je zinterpretować.

Analizując tekst dysertacji, oczekiwałam nie tylko wymienienia kluczowej teorii (kluczowych teorii powiązanych z tematyką badań) i precyzyjnego określenia sposobów jej (ich) zastosowania podczas interpretacji uzyskanych danych. W nawiązaniu do tej uwagi chciałabym prosić o *wskazanie, jak sformułowane wnioski z badań zostały powiązane z teorią (teoriami), na które Pani się powołuje w pracy?*

Na podstawie wykonanych analiz danych autorka dysertacji sformułowała wnioski (s. 159-161). Moim zdaniem mogą one być uwzględniane w praktyce przedszkolnej przez wszystkich, którzy są zainteresowani wspierania dzieci w procesie adaptowania się do warunków instytucji (przedszkole), ale i instytucji do dziecka. Są jednak napisane językiem potocznym, co w mojej opinii wymagałoby (na potrzeby ewentualnej publikacji) naniesienia korekt [np., „Dlatego w każdej rzeczywistości przedszkolnej można dla nich prowadzić dodatkowe zajęcia. Pozwoliłoby to uniknąć problemów” (s. 160); „Tym więcej, że związek ten ma daleko sięgające konsekwencje, idące wraz z dzieckiem do szkoły” (s. 160); „Nie powinno być też tak, że dzieci dostają gotowość do nauki szkolnej. Dzieci,

które mają duże trudności w funkcjonowaniu powinny zostać odroczone na rok od obowiązku szkolnego" (s. 161)].

W formułowanych wnioskach odczytałam przekaz, że wiele czynników utrudniających lub ułatwiających adaptację bierze się z określonej sytuacji, w której znajduje się dane dziecko i nie zawsze mogą być one przewidziane wcześniej. Ten element procesu adaptacji warto byłoby wyeksponować. Stąd moja prośba do Pani Magister o wskazanie *takich czynników, których nie przewidziała Pani wcześniej a które pojawiły się podczas pobytu badanych dzieci w przedszkolu i szkole* (o ile pojawiły się).

Oryginalność rozwiązania naukowego

Dostrzeżenie potrzeby podjęcia badań na temat zachowań dzieci w okresie adaptacyjnym w przedszkolu i pomysłem analiz ich funkcjonowania w kolejnych latach w przedszkolu (4 lata) oraz w klasie pierwszej szkoły podstawowej (trzy pierwsze miesiące) stanowi moim zdaniem przyczynek do uzupełnienia dotychczasowej wiedzy na ten temat. Co warto podkreślić, Pani magister zauważyła, że ważne jest zrozumienie znaczenia trudności adaptacyjnych dzieci jako możliwych zapowiedzi trudności w przyszłości. Przyjęcie dla badanych dzieci oceny w dalekiej perspektywie rozwojowej to przykład istotności kategorii czasu w myśleniu pedagogicznym. Pani magister Monika Koczańska proponuje coroczne wykonanie diagnozy dzieciom z trudnościami w adaptacji, aby w razie potrzeby kontynuować pomoc psychologiczno-pedagogiczną w kolejnym roku (s. 161).

Doktorantka w obszarze teoretycznym dokonała wystarczająco wyczerpującej analizy w zakresie literatury przedmiotu dotyczącej adaptacji i powiązanych z nią trudności. Uwzględniłabym jeszcze trzy pozycje, których nie znalazłam w bibliografii. Pierwszą autorstwa Jadwigi Lubowieckiej i Małgorzaty Suświłło, *Wybrane problemy wczesnej edukacji, cz. I. – Adaptacja w przedszkolu*, Olsztyn 1997, drugą, autorstwa Doroty Klus-Stańskiej, *Adaptacja szkolna siedmiolatków*, Olsztyn 2004 oraz trzecią autorstwa Małgorzaty Karwowskiej-Struczyk i Wandy Hajnicz, *Obserwacja w poznawaniu dziecka*, Warszawa 1998.

Chciałabym się dowiedzieć, czy zaproponowane w książce Jadwigi Lubowieckiej i Małgorzaty Suświłło modele adaptacji trzylatków po scharakteryzowaniu przez Panią zachowań badanych dzieci mogłyby posłużyć do identyfikacji i nazwania modelu adaptacji w jakim funkcjonowały badane trzylatki? Jeśli tak, prosiłabym o przykładowe przywołanie nazwy modelu i omówienie zachowań wskazujących na ten model adaptacji.

W związku z doświadczeniem pedagogicznym w zakresie edukacji przedszkolnej, chciałabym poznać Pani opinię na temat tego, *jak ocenia Pani przebieg adaptacji badanych dzieci w pierwszych trzech miesiącach bycia uczniem klasy I pod względem ich radzenia sobie z rolą ucznia i radzenia sobie z emocjami związanymi z pójściem do szkoły?* Czy zauważyła Pan, że być może bliżej im było

jeszcze do funkcjonowania według programu wewnętrznego niż radzenia już sobie z programem zewnętrznym?

Badania podłużne podjęte przez doktorantkę uznaję za oryginalne i istotne z punktu widzenia wiedzy naukowej, pedagogicznej jak i dydaktyki szczegółowej (metodyki nauczania i wychowania na etapie edukacji przedszkolnej, ale i wczesnoszkolnej).

Pragnę zauważyć, że podjęta przez Panią magister problematyka wymagała przeprowadzenia wnikliwych analiz, wymagających od niej czasu, znajomości metod jakościowych, ale i wiedzy z zakresu problematyki adaptacji, specjalnych potrzeb edukacyjnych oraz „adaptacji” jako konstruktu teoretycznego, jej powiązania z procesem uspołeczniania i podejmowania kolejnych ról społecznych, dotarcia do osób badanych (rodziców, nauczycieli, dzieci/uczniów). Nie było to łatwe biorąc pod uwagę aktualną rzeczywistość oraz chęć/niechęć uczestniczenia w badaniach. Przeprowadzenie badań podłużnych wymagało także znajomości warunków przedszkolnych oraz szkolnych i kontrolowania czynników związanych z przeprowadzeniem badań, samą adaptacją badanych oraz środowiskami, w których prowadzono badania.

Praca doktorska magister Moniki Koczańskiej stanowi istotne na gruncie teoretycznym, empirycznym i aplikacyjnym opracowanie dotyczące wspierania dzieci w adaptowaniu się do warunków instytucji i dostosowywania się instytucji do dzieci, które są jej powierzane. W mojej ocenie mocną stroną recenzowanej pracy jest zaprojektowanie przez Panią magister Monikę Koczańską własnych, oryginalnych badań z zastosowaniem zróżnicowanych metod, technik i narzędzi badawczych.

Przywołując klasyfikację autorstwa Mieczysława Łobockiego (s.75-94) oraz Tadeusza Pilcha (s. 95) doktorantka własny projekt badawczy osadziła w metodzie obserwacji, wywiadu i rozmowy oraz indywidualnych przypadków. Różnorodność metod, technik i narzędzi badawczych pozwoliła w mojej ocenie jej na zebranie oryginalnych, obszernych danych i przeprowadzenie wieloaspektowych analiz jakościowych.

Chciałabym w tym miejscu podkreślić wagę badań podłużnych jakie prowadziła Pani magister dla pedagogiki jako empirycznej nauki społecznej. Uznaję, że doktorantka odpowiedziała na fundamentalne dla badań tego typu pytanie – kogo i w jakim stopniu dotyczą wyniki, które uzyskano w badaniu? Sformułowała w poznawczo uprawniony sposób twierdzenia dotyczące metodyki postępowania oraz ustaliła pewne procedury postępowania psychopedagogicznego, które sprawdzają się z bardzo dużym prawdopodobieństwem wobec każdego dziecka uczestniczącego w procesie edukacji przedszkolnej jak i wczesnoszkolnej (na etapie adaptacji do nowych warunków w kolejnej instytucji edukacyjnej jaką jest szkoła).

Ogólna wiedza w dyscyplinie pedagogika

Uważam, że Pani magister w sposób staranny, obszerny i szczegółowy opisała zawarte w pracy zagadnienia o charakterze pedagogicznym. Pozytywnie oceniam jej umiejętności analizy bardzo

obszernego materiału o charakterze teoretycznym jak i empirycznym. Ma to przełożenie na wykonane przez Nią kwerendy literatury pedagogicznej w oparciu, o które wykonała pracę doktorską. Mogę dodać, że teoria została przedstawiona w sposób świadczący o wnikliwym zbadaniu materiałów źródłowych. Pani magister trafnie wybrała literaturę dotyczącą tematu badań, pokazała różne punkty widzenia na temat badań.

Reasumując jestem zdania, że magister Monika Koczańska wykazała się: a) znajomością wykorzystanych w pracy teorii, umiejętnością analizowania mechanizmów wyjaśniających opisywane zagadnienia i stworzenia na tej podstawie projektu badawczego własnego autorstwa, b) wkładem naukowym w rozwój wiedzy teoretycznej na temat adaptacji dzieci do przedszkola i związanymi z tym procesem trudnościami jakich mogą doświadczyć, c) wskazaniem aplikacyjności przeprowadzonych badań.

Umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej

W mojej opinii magister Monika Koczańska zaprezentowała wymagane kompetencje badawcze w obszarze projektowym oraz realizacyjnym. Moją uwagę zwróciła umiejętność dokonywania analizy opisywanych zagadnień w sposób, który wskazuje na dokładność, wnikliwość oraz znajomość badanych zagadnień. Doktorantka potrafi odnieść się w sposób obiektywny do otrzymanych rezultatów, co pozwoliło jej na zidentyfikowanie także ograniczeń efektywności nauczycielskich oddziaływań związanych z wspieraniem dzieci z trudnościami adaptacyjnymi). Wskazała na realne konteksty wykorzystania wiedzy o trudnościach w adaptacji i ich związku z funkcjonowaniem dzieci w roli przedszkolaka i ucznia szkoły podstawowej, a tym samym na podniesienia skuteczności wsparcia jakiego powinny doświadczać dzieci w swojej życiowej drodze, także tej edukacyjnej.

Konkluzja

W mojej ocenie rozprawa doktorska autorstwa Pani magister Moniki Koczańskiej nt. *„Adaptacja dzieci do przedszkola a trudności wychowawcze w przedszkolu i szkole”* spełnia warunki określone w art.13 ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U.2017.1789) w zw. z art.179 ust. 2 i 3 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające Ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U.z 2018 r. poz.1669). Wzmiankowana praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie pedagogika oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Wniosuję o dopuszczenie mgr Moniki Koczańskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

.....*Elżbieta Jankowskij*.....